

NASRÂBÂDÎ, İbrâhim b. Muhammed

rîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 129; Zekeriyâ el-Ensârî, *Netâ'icü'l-efkârî'l-kudsîyye*, Beyrut 1420/2000, I, 22-25; Şa'rânî, *ef-Tabakât*, I, 105; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 356-358; Sezgin, *GAS*, I, 663; Ömer Abdüsselâm Tedmürî, *Mevsû'atü 'ulemâ'i'l-müslimîn fi târîhi Lübnân el-İslâmî: Ricalü'l-hâdiş ve'l-ulûmî'l-insânîyye*, Beyrut 1984, I, 252-255; Meryem Sâdîki, "Ebü'l-Kâsım Nasrâbâdî", *DMBİ*, VI, 181-182.

REŞAT ÖNGÖREN

NASRÂBÂDÎ, Muhammed Tâhir

(محمد طاهر نصرآبادی)

(ö. 1091/1680'den sonra)

Tezkire yazarı ve şair.

1027'de (1618) İsfahan yakınlarındaki Nasrâbâd köyünde doğdu. Dedesi Hâce Sadreddin Ali zengin bir toprak sahibi olup aile daha sonra bilinmeyen sebepler yüzünden mal varlığını kaybedince Hindistan'a göç etti. Nasrâbâdî gençlik döneminin ardından Meşhed, Necef ve Mekte'ye yaptığı seyahatten sonra İsfahan'a yerleşerek şair ve âlimlerin devam ettiği bir kuraathanede çalışmaya başladı. Bu sırada edebî ve ilmi sahada kendini yetiştirdi. Dönemin önde gelen âlimlerinden Âkâ Hüseyin Hânsârî'den ders aldı. Safevî Şahı Süleyman'ı şiirleriyle övünce onun ilgisine mazhar oldu. İlerlemiş yaşında İsfahan yakınlarında Lunbân Camii'ne çekilerek tezkiresini kaleme almaya başladı. "Sâib" ve "Kefim" mahlaslarıyla şiir yazmışsa da bu alanda kabul görmediğinden divanı günümüze ulaşmamıştır. Tezkiresini tamamladığı 1091 (1680) yılından sonra Nasrâbâd'da vefat etti. Oğlu Bediüzzaman Mirza Bedî İsfahânî, Sultan Hüseyin Şah döneminde "melikü'ş-şuarâ" unvanıyla şöhret bulmuştur.

Eserleri. 1. *Tezkire-i Nasrâbâdî*. Safevî döneminde yaşamış şairlerin biyografisini içeren tezkire Şah Süleyman'a sunulmuştur. Eser, şiir söyleyen Safevî şehzade ve hükümdarlarından bahsedilen bir mukaddime ile şairlerin anlatıldığı alt başlıklar halinde beş bölümden meydana gelmiştir. 1083'te (1672) şaha sunulmuşsa da 1091 (1680) veya 1093 (1682) yılına kadar telifine devam edildiğine dair bilgiler mevcuttur. 1115 (1703) yılına kadar uzanan bazı olayların yer aldığı tezkireye Nasrâbâdî'nin ölümünden sonra eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Eserde şairlerin hayat hikâyeleri kısaca yazılmış ve ardından şiirlerinden örnekler verilmiştir. Müellif daha önce kaleme alınan tezkirelerden faydalanmış, özellikle *Tuħfe-i Sâmî*'den etkilenebilir. Yazıldığı dönemin sosyal, kül-

türel ve edebî tarihi açısından önem taşıyan tezkire Vahid Destgirdî (Tahran 1317 hş.) ve Ahmed Müdekkik Yezdî (Tahran 1378 hş.) tarafından neşredilmiştir. 2. *Gülşen-i Hayâlât*. Nasrâbâdî'nin nazım ve nesir yazılarından meydana gelmiştir (Safâ, V/3, s. 1786). Nasrâbâdî'nin bir mektubunu Abbas İkbâl-i Aştîyânî yayımlamıştır (*Mecelle-i Yâdigâr*, II/4 [Tahran 1324 hş.], s. 47-50).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahid Destgirdî), Tahran 1361 hş., neşreden giriş, s. e-z; A. Sprenger, *A Catalogue of the Arabic Persian and Hindustany Manuscripts of the Libraries of the King of Oudh*, Calcutta 1854, s. 88-108; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 368-369; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 818-821; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1784-1787; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1348 hş./1969, I, 397-404; Mihrân Efşârî, "Tezkire-i Nasrâbâdî", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 793-795.

RIZA KURTULUŞ

NASRÂNÎ

(نصرانی)

İslâm kaynaklarında hıristiyanları ifade etmek için kullanılan kelime (bk. HİRİSTİYANLIK).

NASREDDİN HOCA

(ö. 683/1284 [?])

Türk mizah kahramanı.

Yaşadığı dönem, doğum ve ölüm yılları, tarihî kişiliği ve ailesi hakkındaki bilgiler tartışmalıdır. Yaşadığı dönem ve yöre hakkındaki en önemli kanıtlar Akşehir'deki türbesi, soyundan geldikleri söylenen kişilere ait mezar taşı kitâbeleri ve adına kurulmuş olan vakıfla ilgili Fâtih Sultan Mehmed devrine ait bir arşiv belgesidir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Nasreddin Hoca, Sivrihisar'ın Hortu köyünde 605 (1208) yılında doğdu. Köyün imamı olan babası Abdullah'tan sonra bu görevi kendisi üstlendi. Ardından Akşehir'e göç etti, burada kadılık yaptı ve 683 (1284) yılında öldü. Eskiden Hortu köyünde Nasreddin Hoca'ya ait olduğu rivayet edilen bir ev harabesinin ve onun soyundan geldiklerini söyleyen kimselerin bulunduğu birçok kaynaktaki belirlenmektedir. Ayrıca Mükrimin Halil Yinanç, bir gezisi sırasında hocanın oğullarına ait mezar taşlarını Sivrihisar'a yakın Sultana köyünde gördüğünü söylemiştir (Topçuoğlu, s. 17). Nasreddin Ho-

ca'nın kızlarından birine nisbet edilen bir mezar taşı da Sivrihisar'da bulunmuştur (Gölpınarlı, s. 10). İstanbul'un ilk kadısı ve Fâtih Sultan Mehmed'in hocası Hızır Bey'in de Sivrihisarlı ve annesinin hocanın torunu olduğuna dair bilgilere kaynaklarda rastlanmaktadır.

Nasreddin Hoca'yı başta Evliya Çelebi olmak üzere (*Seyahatnâme*, III, 16) bazı tarihçiler ve araştırmacılar I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Timur'un çağdaşı gibi göstermişlerdir. Hatta Evliya Çelebi hoca ile Timur arasında geçen bir konuşmayı nakledebilir (a.g.e., a.y.). Ancak bu iddialar doğru değildir. Çünkü Timur ile konuşan kişi *İskendernâme* sahibi şair Ahmedî'dir (Lâmî Çelebi, s. 92-93, 168). İsmail Hami Danişmend, Paris Bibliothèque Nationale'de kayıtlı (nr. 1553) eksik bir Farsça *Selcukenâme*'ye dayanarak Nasreddin Hoca'nın, uç beyi iken Kastamonu'da hâkimiyet kuran Çobanoğulları'ndan Yavlak Arslan'ın oğlu Nâsirüddin Mahmud olduğunu ileri sürmüştür (*Cumhuriyet* gazetesi, 23 Teşrinisânî 1940). Bu iddianın da doğru olmadığını İbrahim Hakkı Konyalı çeşitli belgelere dayanarak ortaya koymuştur (*Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, s. 733-753). Mikâil Bayram, Nasreddin Hoca hakkında yapılmış araştırmalar sonucu varılmış or-

Nasreddin Hoca'nın bir tasviri (TSMK, Hazine, nr. 2142)

tak kanaatleri göz önünde bulundurmadan kaleme aldığı iki çalışmada birtakım varsayımlardan hareketle hocanın Ahî Evran diye bilinen Hâce Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî olduğunu kesin bir dille ifade etmiştir (bk. bibl.).

Fıkraları dikkatle incelendiğinde müslüman Türk halkının mizah sembolü olan Nasreddin Hoca'nın hazırcı cevap, insanları kırmadan doğruyu söyleyen, yeri geldiğinde kendisiyle de alay etmeyi bilen bir tip olduğu görülür. Fıkralarının çoğunda sıradan bir köylü gibi tarlasında, bağında çalışır, ormana odun kesmeye gider, zaman zaman da şehre iner. Bu şehir çok defa Akşehir, Sivrihisar veya Konya'dır. Ancak hocanın bazan bir âlim, bazan bir bilge kişi, bazan kadı, tabip, hoca ve elçi kişiliğine büründüğü de görülür.

Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan konular, Batı ve Doğu ülkelerindeki yaygın fıkralarda işlenenlerle kıyaslandığında bunların Tayland, Pencap ve Türkistan ile Almanya, Fransa, İngiltere, İber yarımadası, Baltık ülkeleri ve İskandinavya, Kuzey Afrika, Mısır ve Sudan dahil engin bir coğrafyayı kapsadığı görülür. Bu temaların bir kısmı tesadüf veya tabii benzerlikle açıklanabilirken birçoğunun aynı kaynaktan geldiği anlaşılmaktadır. Dikkat çeken diğer bir husus da başta Araplar'ın Cuhâ'sı olmak üzere Almanlar'ın Till Eulenspiegel'i, Amerikalılar'ın Paul Bunyan'ı, Bulgarlar'ın Hitar Petar'ı, İngilizler'in Joe Miller'i, İtalyanlar'ın Bertoldo'su, Ruslar'ın Balakirew'i, Yugoslavlar'ın Kerempuh ve Era'sı, Japonlar'ın Ikkyu'suna ait fıkraların hocanın fıkralarıyla benzerlik göstermesidir (Sakaoğlu, s. 117). Hatta Türkiye'de bile hoca ile ilişkilendirilebilecek Karagöz, Hacivat, Eb- leh Mehmed gibi tipler vardır. Ancak tarihî gerçek ne olursa olsun Anadolu'dan yayılan Nasreddin Hoca fıkralarının Doğu İslâm zekâsının özel bir ürünü olduğu kabul edilmektedir. Bu durum onu bütün Doğu İslâm dünyasının ortak kahramanı yapmıştır. Türkistan'da Çin sınırındaki İli vadisinden Kafkasya'ya, İran Azerbaycanı'ndan Arabistan'a, Türkiye, Mısır ve Akdeniz kıyılarında Tunus, Kırım ve Kazakistan'a kadar her yerde hoca vardır. Daha önce Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmış Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Yunanistan ve Arnavutluk'ta da Nasreddin Hoca fıkralarına yaygın biçimde rastlanmaktadır.

Hocaya mal edilen fıkraların bir kısmının kaba ve çirkin olayları konu edindiği ve ahlâk dışı olduğu görülür. Müslüman Türk

halkının, başta dinî inancı olmak üzere ahlâk anlayışı ve gelenekleriyle bağdaşmayan bu fıkraların Nasreddin Hoca'ya ait olmadığı, sonradan hocaya mal edildiği kesindir (Kurgan, s. 82-83; Başgöz, s. 108). Birkaçı dışında tek vaka üzerine kurulan Nasreddin Hoca fıkraları hakaret içermeyen, açık ve dışa dönük, incitmeden eğiten mizahî yaklaşımların en güzel örnekleridir. Aykırı konuşmayı seven, akliselimi kuvvetli, neşeli, babacan bir tip olan hocanın mizahı hiciv gibi yıkıcı değil yapıcıdır; bu yönüyle iyi niyet timsalidir. Fıkralarda alay ve eleştiri okları çoğunlukla ev, sokak, aile, toplum, iş hayatı, din, yargı sistemi, ekonomi, otorite, dostluk gibi hayatın her safhasını ilgilendiren konulara yönelmiştir. Bu fıkralar arasında bir maksadı açıklamak, bir düşünceyi desteklemek için atasözünü yerine kullanılanları da vardır. Böylece Türk halkının akliselimini, duyuş ve düşünüş özelliklerini ifade etmiş olur. Tahkiye ve diyalog dengesine dayanan Nasreddin Hoca fıkralarının halk tarafından büyük kabul görmesinin bir sebebi de bu özellikleridir.

Çok yönlü bir mizah içeren Nasreddin Hoca fıkralarının genel nitelikleri güldürücü, düşündürücü, öğretici, eğlendirici ve şaşırtıcı olmalarıdır. Sözden doğan mizahın durumdan doğan mizahıktan fazla oluşu bu fıkraların diğer bir özelliğidir. Hocanın mizah anlayışının dayandığı esasları şöylece sıralamak mümkündür: Güldürücü durum ve sözler, zıtlık, kelime oyunları, şaşırtıcı zekâ oyunları, ölümle alay, şaşırtıcı davranış ve sözler, abartma, ima- taşlama ve çağırışım. Bu fıkraların genel yapısında Osmanlı Türk toplumunun tarihî gelişimi içinde birlikte yaşamış olan karşıt iki sosyal çevre görülür. Biri gelenekçi, ikincisi değişmelerden yana olan çevredir.

Her insanda çeşitli ölçülerde bulunan bu iki ruh hali sosyal anlamda yönetenle yönetilen arasındaki kültür çatışmasını içerir.

Nasreddin Hoca fıkralarının yaygın anlatımı sonucunda oluşmuş, günümüzde de kullanılan birçok deyim ve telmih vardır. Bunlar arasında atasözü niteliği kazanmış olanlar çoğunluktadır. "Dağ yürümeye abdal yürür"; "El elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar"; "Sahibi ölmüş eşeği kurt yer" atasözleriyle "bindiği dalı kesmek", "buyurun cenaze namazına", "ince eleyp sık dokumak", "yok devenin başı" deyimleri bunlardan sadece birkaçıdır (Tokmakçioğlu, s. 41-43; Özbek, s. 24-25). Klasik Türk edebiyatında Nasreddin Hoca fıkralarından birkaçı ahlâkî-didaktik mesnevilerde (Güvâhî, *Pendnâme*; Yahya Bey, *Gencine-i Râz*, *Usulnâme*; Nev'îzâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr*) kıssadan hisse çıkarmaya yönelik olarak zikredilmiş, bazan da sosyal eleştiriye dayanak olarak yer almıştır.

Hoca ile ilgili fıkra kitaplarında 500'ü aşkın fıkra yer almaktaysa da genellikle benimsenmiş ölçüler çerçevesinde bu sayı 300 civarındadır. Nasreddin Hoca'nın fıkraları sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilmiştir. Hocadan söz eden en eski yazma eser olan *Saltuknâme*'de (885/1480) ona ait iki fıkra yer alır. Yazılış tarihi bilinen en eski yazma (979/1571) Hüseyin adında birine ait olan *Hikâyât-ı Kitâb-ı Nasreddin* adlı eserde kırk üç fıkra vardır. Nasreddin Hoca fıkralarının resimli ilk baskısı, *Letâif-i Nasreddin* adıyla 1299 r. (1883) yılında Mehmed Tevfik (Çaylak) tarafından yapılmıştır. Bu eserde yetmiş bir fıkra mevcuttur. Mustafa Duman'ın yaptığı bir çalışmada başta Nasreddin Hoca fıkralarını ihtiva eden elli dokuz yazma ve elli dokuz Arap harfli basma olmak üzere hoca ile ilgili 2064 kitap tanıtılmıştır (bk.

Nasreddin Hoca'nın Akşehir'deki türbesi ile sandukası

bibl.). M. Fuad Köprülü Nasreddin Hoca'nın elli fıkrasını hece vezniyle, Orhan Veli yetmiş fikrayı serbest vezinle manzum olarak yayımlamış, hocanın fıkralarından hareketle Ragıp Şevki Yeşim *Nasrettin Hoca Dünyayı Güldüren Adam* ismiyle biyografik bir roman kaleme almıştır (İstanbul 1966). Polonya Poznan'daki Türkçe ve Farsça yazmalar arasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı tahmin edilen *Nasreddin Hoca'nın Mansıbu Taklid Oyunu* adlı eseri Metin And Latin harfleriyle yayımlamıştır (bk. bibl.). Son yıllarda bazı özel ve resmî kuruluşlar tarafından Nasreddin Hoca adına sempozyumlar, çeşitli yarışma ve şenlikler düzenlenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmîî Çelebi, *Latifeler* (haz. Yaşar Çalışkan), İstanbul 1997, s. 92-93, 168; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 16; Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yadı Mâzî*, İstanbul 1332, s. 252; Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Nasreddin Hoca*, İstanbul 1918, s. 5-12, 227-234; İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945, s. 456-477, 721-758; Abdülbâki Gölpinarlı, *Nasreddin Hoca*, İstanbul 1961, s. 9-24; Ümid Sinan Topçuoğlu, *Nasreddin Hoca ve Latifeleri*, İstanbul 1980; Erdoğan Tokmakçioğlu, *Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca*, Ankara 1981, s. 1-75; Şükrü Kurgan, *Nasrettin Hoca*, Ankara 1986; Özcan Mert, "Nasrettin Hoca'nın Soyu ile İlgili Belgeler", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1986, II, 259-268; U. Marzolph, "Cuha, The Arab Nasreddin in Mediaeval Arabic Literature", a.e., II, 251-258; a.m.f., "Naşr al-Din Kḥodja", *El²* (İng.), VII, 1018-1020; A. Esat Bozyiğit, *Nasreddin Hoca Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1987; *Fikri ve Felsefi Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri - 11 Temmuz 1990 Akşehir*, Konya 1991; Mitsuko Kojima, *Nasrettin Hoca ile Japonya'daki İkkyū'nun Halk Bilimi Bakımından Karşılaştırılması* (yüksek lisans tezi, 1991), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nükhet Tör, *Türkçe ve Rumca Olarak Söylenen Nasreddin Hoca Fıkraları Üzerine Bir İnceleme* (doktora tezi, 1992), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri - 8 Temmuz 1991 Akşehir*, Konya 1992; Günay Kut, "Nasreddin Hoca Hikâyeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1992, II, 147-200; Saim Sakaoğlu, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya 1992; Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Ankara 1996, s. 9-88; *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, 24-26 Aralık 1996, İzmir, Ankara 1997; İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, İstanbul 1999; Fikret Türkmen, *Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)*, İzmir 1999; a.m.f., "Nasreddin Hoca Fıkralarının Yayınla Sahaları", *TDEAD*, III (1984), s. 141-152; Mikâil Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001, s. 35-36 vd.; a.m.f., *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Konya 2005, s. 223-250, ayrıca bk. tür.yer.; Abdullah Özbek, *Bir Eğitimi Olarak Nasreddin Hoca*, Konya 2004; *Nasreddin*

Hoca Kitabı (haz. M. Sabri Koz), İstanbul 2005; Mustafa Duman, *Nasreddin Hoca Kitapları Açıklamalı Bibliyografyası (1480-2004)*, İstanbul 2005; Metin And, "Nasreddin Hoca'nın Mansıbu", *TDL*, sy. 214 (1969), s. 317-324; Metin Akar, "Nasreddin Hoca", *Lâle*, sy. 4, İstanbul 1986, s. 20-31; Ahmet Yaşar Ocak, "Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre", *Din Öğretimi Dergisi*, sy. 29, Ankara 1991, s. 11-17; Sedat Topçu, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Mizah Anlayışının Psikolojik ve Tasavvufî Kaynakları", a.e., sy. 29 (1991), s. 18-27; *Türk Edebiyatı* (Nasreddin Hoca anıt sayısı), sy. 255, İstanbul 1995; Cemâl Kurmaz, "Divan Şiirinde Nasreddin Hoca", *TK*, XXXV/411 (1997), s. 421-430; *Yedi İklim* (Nasreddin Hoca özel sayısı), sy. 138-139, İstanbul 2001; Ahmed Kudsi Tecer, "Nasreddin Hoca", *İA*, IX, 109-114; Mustafa Kutlu, "Nasreddin Hoca", *TDEA*, VI, 523-526.

NURETTİN ALBAYRAK

NASRİLER

(بنو نصر)

Endülü's'te hüküm süren son İslâm hânedanı (1238-1492).

Muvahhidler'in ikâb yenilgisinin (609/1212) ardından Endülü's'teki çok sayıda şehir düşmüş ve müslümanların elinde kâlanlarda otorite boşluğu ortaya çıkmıştı. Bu sırada bazı liderler buldukları merkezlerde kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı. Onlardan, Hazrec kabilesinin reisi Sa'd b. Ubâde'nin neslinden geldiği söylenen ve İbnü'l-Ahmer diye tanınan Muhammed b. Yûsuf, bir süre İbn Hüd'a tâbi olduktan sonra onun 635'te (1238) öldürülmesinden yararlanarak ele geçirdiği Gırnata'da (Granada) "emirü'l-müslimîn" unvanı ve Gâlib-Billâh lakabıyla biat alıp Nasrîler hânedanını kurdu (26 Ramazan 635 / 12 Mayıs 1238). 250 yıldan fazla hüküm süren Nasrîler Devleti kurucusu İbnü'l-Ahmer'e nisbetle Benî Ahmer, başşehirine nisbetle Gırnata Sultanlığı veya Gırnata Emirliği olarak da adlandırılır.

Gâlib-Billâh I. Muhammed kısa sürede Vâdiâş (Guadix), Besta (Baza), Ceyyân (Jaen), Mâleka (Malaga) ve Meriye (Almeria) şehirlerini hâkimiyetine alarak Güneydoğu Endülü's'ü tek bayrak altında topladı. Ancak tekrar şiddetlenen "reconquista" hareketi karşısında zor duruma düştü ve Ceyyân savunmasında çaresiz kalınca Kastilya kralıyla hâkimiyetini tanıma, Ceyyân'ı ve bazı kaleleri ona bırakma, yıllık vergi ödeme ve diğer emirlerle savaşlarında kendisine destek sağlama şartıyla antlaşma imzaladı (643/1246). Bu antlaşmanın ağır şartlarının yanı sıra yönetimin Kastilya Krallığı tarafından tanınması açısından olumlu bir

yanı da bulunuyordu. Gâlib-Billâh, antlaşmayla sağladığı barıştan istifade ederek durumunu biraz kuvvetlendirdiyse de damadı Mâleka valisinin çıkardığı isyanı üç yıl bastıramadı. Bu sırada tekrar başlayan Kastilya saldırıları karşısında 665 (1267) yılında yeni bir mütareke imzalayıp bazı merkezleri hıristiyanlara bırakmak zorunda kaldı. 29 Cemâziyelâhîr 671'de (21 Ocak 1273) ölen Gâlib-Billâh, başlangıçta bir süre Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh'a bağlılığını bildirip onun adına hutbe okuturken Muvahhidler ve Hafsîler'le iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, önce Muvahhidî Abdülvâhid er-Reşîd'e (636/1238-39) ve ardından Hafsî Ebû Zekeriyâ Yahyâ'ya (640/1242) biat etmişti. İçinde bulunduğu son derece ağır şartlara rağmen Elhamra Sarayı'nın inşaatını başlatan Gâlib-Billâh, İspanya'da hüküm süren müslüman hükümdarların en başarılılarından biri sayılır.

İlimle meşguliyeti sebebiyle "Fakih" diye anılan Gâlib-Billâh'ın oğlu II. Muhammed, Kastilya Krallığı'na karşı Ceziretülhadrâ (Algeciras), Runde (Ronda), Cebelitârik ve Tarîf şehirlerini askerî üs olarak verdiği Merinîler'le ittifak kurdu. Bu ittifak binlerce Mağribli gönüllü askerin Endülü's'e gelmesine zemin hazırladı ve Merinî-Nasrî müttefik kuvvetleri hıristiyanlara karşı önemli zaferler kazandı. Bir süre sonra, ülkesine çağırıldığı Merinîler'in topraklarını gasbetmesinden korkmaya başlayan II. Muhammed onlara karşı eski düşmanı Kastilya kralı ile, ellerinden alınacak Tarîf şehrinin kendisine bırakılması şartını içeren bir antlaşma imzaladı. Ancak kralın ele geçirilen Tarîf'ten çıkmaması üzerine Fas'a giderek Merinî hükümdarıyla yeniden ilişkileri düzeltti; otuz yıl süren saltanatının son günlerinde de Kastilya Krallığı'na karşı Aragon Krallığı ile ittifak yaptı (1299). Devletin teşkilatlanması, merkezî ve mahallî idarelerin tesisi, vergi işlerinin tanzimi onun zamanında gerçekleştirildi. Oğlu III. Muhammed el-Mahlû' döneminde Nasrî-Merinî ilişkileri bozuldu ve Nasrîler Merinîler'e ait Sebte'yi (Ceuta) ele geçirdi (705/1306). Kâdis (Cadiz) ve Meriye isyanlarını bastırmayı başaran III. Muhammed, saltanatının beşinci yılında kardeşi Ebü'l-Cüyüş Nasr tarafından tahtından indirildi (708/1309). İmar işlerine büyük önem veren sultanın en meşhur eseri Elhamra Saray Mescidi'dir. Ebü'l-Cüyüş zamanında Sebte'yi Merinîler geri alırken Cebelitârik'da Kastilya Krallığı işgal etti (709/1310). Ebü'l-Cüyüş, Merinîler'in Endülü's'e geçişini engellemek için Kastilya Krallığı ile it-